

**“XARAKTER SHAXS TUZILMASINING MUHIM KOMPONENTI
SIFATIDA: PSIXOLOGIK NAZARIYALAR VA IJTIMOYIY-MADANIY
YONDASHUVLAR INTEGRATSIYASI”**

ADPI Filologiya fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

1-bosqich talabasi

Ibrohimova Soliha

Annotatsiya: Ushbu maqolada xarakter shaxs tuzilmasining muhim komponenti sifatida tahlil qilinadi. Unda xarakter tushunchasining psixologik mohiyati, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar hamda ijtimoiy-madaniy muhit bilan o‘zaro aloqasi yoritilgan. Shuningdek, turli psixologik nazariyalar asosida xarakter xususiyatlarining rivojlanish mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada irsiyat, muhit, tarbiya va ijtimoiylashuv jarayonlarining xarakter shakllanishidagi o‘rni alohida ta’kidlanadi. Natijada, xarakter shaxsning xulq-atvori va ijtimoiy faoliyatini belgilovchi muhim omil sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: xarakter, shaxs, psixologik nazariya, ijtimoiy muhit, ijtimoiylashuv, temperament, rivojlanish

Аннотация: В данной статье характер рассматривается как важный компонент структуры личности. Освещаются психологическая сущность понятия характера, основные факторы, влияющие на его формирование, а также его взаимосвязь с социально-культурной средой. На основе различных психологических теорий анализируются механизмы развития характерологических черт. Особое внимание уделяется роли наследственности, среды, воспитания и социализации в формировании характера. В результате характер оценивается как важный фактор, определяющий поведение и социальную активность личности.

Ключевые слова: характер, личность, психологическая теория, социальная среда, социализация, темперамент, развитие

Annotation: This article examines character as a key component of personality structure. It explores the psychological essence of character, the main factors influencing its formation, and its relationship with the socio-cultural environment. Based on various psychological theories, the mechanisms of character development are analyzed. Particular attention is given to the role of heredity, environment, education, and socialization in shaping character traits. As a result, character is evaluated as a crucial factor that determines individual behavior and social activity.

Keywords: character, personality, psychological theory, social environment, socialization, temperament, development

Zamonaviy psixologiya fanida shaxs tuzilmasini chuqur o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Shaxsning individual xususiyatlari, uning xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlari hamda faoliyatga bo'lgan yondashuvi ko'p jihatdan uning xarakteriga bog'liqdir. Shu bois, xarakter tushunchasi psixologiyada markaziy o'rin egallaydi va u shaxsning barqaror psixologik xususiyatlari majmui sifatida talqin etiladi. Xarakter insonning atrof-muhitga, boshqa insonlarga va o'ziga bo'lgan munosabatini ifodalab, uning ijtimoiy faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Xarakter shakllanishi murakkab va ko'p omilli jarayon bo'lib, unda biologik (irsiy) va ijtimoiy omillar o'zaro uyg'unlashadi. Inson tug'ilganidan boshlab ma'lum temperament xususiyatlariga ega bo'lsa-da, uning xakteri asosan ijtimoiy tajriba, tarbiya, ta'lim va madaniy muhit ta'sirida rivojlanadi. Ayniqsa, oila, ta'lim muassasalari va keng ijtimoiy muhit shaxs xakterining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, xarakter nafaqat individual psixologik hodisa, balki ijtimoiy-madaniy jarayonlarning mahsuli sifatida ham qaraladi. Turli psixologik nazariyalar xarakter muammosiga turlicha yondashadi. Ba'zi nazariyalarda xarakter tug'ma xususiyatlar bilan bog'liq holda izohlanadi, boshqalarida esa u ijtimoiylashuv jarayonining natijasi sifatida talqin etiladi. Zamonaviy yondashuvlar esa bu ikki omilning o'zaro integratsiyasini e'tirof etadi. Shu sababli, xarakter masalasini

kompleks yondashuv asosida o'rganish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi xarakter tushunchasini shaxs tuzilmasining muhim komponenti sifatida ilmiy asosda tahlil qilish, uning shakllanish mexanizmlarini ochib berish hamda psixologik nazariyalar va ijtimoiy-madaniy yondashuvlar o'rtasidagi bog'liqlikni yoritishdan iboratdir.

Shaxs psixologiyasida xarakter tushunchasi insonning barqaror individual-psixologik xususiyatlari majmui sifatida talqin etiladi. Xarakter shaxsning atrof-muhitga, jamiyatga, mehnatga va o'ziga bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi hamda uning xulq-atvorini tartibga soluvchi muhim ichki omil hisoblanadi. Shu jihatdan xarakter shaxs tuzilmasining ajralmas komponenti bo'lib, u insonning ijtimoiy hayotdagi o'rnini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Psixologik adabiyotlarda xarakter muammosi turli nazariy yondashuvlar asosida o'rganilgan. Klassik yondashuvlarda xarakter insonning tug'ma xususiyatlariga yaqin tushuncha sifatida qaralgan bo'lsa, keyinchalik bu qarashlar kengayib, ijtimoiy omillar bilan boyitilgan. Masalan, psixoanalitik yondashuv xarakter shakllanishini insonning bolalik davridagi tajribalari va ongsiz jarayonlar bilan bog'laydi. Bu yondashuvga ko'ra, insonning ichki ziddiyatlari va ehtiyojlari uning xarakter xususiyatlarini shakllantiradi. Bixevioristik yondashuv esa xarakter masalasiga tashqi muhit ta'siri nuqtai nazaridan qaraydi. Unga ko'ra, inson xulq-atvori va xarakteri asosan o'rganish, ya'ni mukofot va jazolash tizimi orqali shakllanadi. Demak, xarakter tug'ma emas, balki muhit ta'sirida hosil bo'ladigan xulqiy odatlar majmui sifatida qaraladi. Bu yondashuv ijtimoiy muhitning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Gumanistik psixologiya vakillari esa xarakterga insonning o'zini rivojlantirishga intilishi nuqtai nazaridan yondashadi. Ularning fikricha, har bir inson o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishga intiladi va bu jarayonda uning xarakteri muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Bu yondashuvda insonning erkinligi, ongli tanlovi va shaxsiy tajribasi asosiy o'rin tutadi. Zamonaviy psixologik tadqiqotlar xarakter shakllanishida biologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'sirini tan oladi. Irsiy omillar insonning temperamentini belgilab beradi, bu esa xarakter rivojlanishi uchun muayyan asos yaratadi. Biroq xarakter bevosita ijtimoiy muhit, tarbiya va ta'lim jarayonida shakllanadi. Shu sababli xarakter inson hayoti davomida o'zgarib borishi mumkin bo'lgan dinamik tizim

sifatida qaraladi. Xarakter shakllanishida ijtimoiylashuv jarayoni alohida ahamiyatga ega. Inson jamiyatga moslashish jarayonida ma'lum ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor namunalarini o'zlashtiradi. Bu esa uning xarakterida aks etadi. Ayniqsa, oila muhitida berilgan tarbiya, ota-onaning munosabati, ta'lim muassasalaridagi pedagogik ta'sirlar va tengdoshlar bilan muloqot xarakter rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy-madaniy yondashuvga ko'ra, xarakter faqat individual hodisa emas, balki muayyan jamiyat va madaniyat mahsuli hamdir. Har bir jamiyat o'ziga xos qadriyatlar tizimiga ega bo'lib, bu qadriyatlar inson xarakterining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, kollektivizm ustun bo'lgan jamiyatlarda hamkorlik, jamoaviylik kabi xususiyatlar rivojlansa, individualizm kuchli bo'lgan jamiyatlarda mustaqillik va shaxsiy tashabbus muhimroq ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, xarakter va temperament o'rtasidagi bog'liqlikni ham alohida ta'kidlash lozim. Temperament insonning tug'ma psixofiziologik xususiyatlarini ifodalasa, xarakter shu asosda shakllanadigan ijtimoiy-psixologik sifatlar tizimidir. Demak, temperament xarakter uchun tabiiy zamin yaratadi, biroq uning mazmuni va yo'nalishi ijtimoiy tajriba orqali belgilanadi. Xarakter inson faoliyatida ham muhim rol o'ynaydi. U insonning maqsad sari intilishi, qiyinchiliklarni yengib o'tishi, irodaviy sifatlarini namoyon etishida muhim omil hisoblanadi. Ijobiy xarakter xususiyatlari — mas'uliyat, qat'iyatlilik, halollik kabi sifatlar shaxsning muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiladi. Aksincha, salbiy xarakter xususiyatlari insonning ijtimoiy moslashuviga to'sqinlik qilishi mumkin. Umuman olganda, xarakter shaxsning murakkab va ko'p qirrali psixologik tuzilmasi bo'lib, u biologik asoslar va ijtimoiy-madaniy ta'sirlar integratsiyasi natijasida shakllanadi. Uni chuqur o'rganish shaxs rivojlanishini tushunishda, ta'lim va tarbiya jarayonlarini samarali tashkil etishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, xarakter shaxs tuzilmasining eng muhim va ajralmas komponentlaridan biri bo'lib, u insonning xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlari va faoliyat yo'nalishini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Mazkur maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, xarakter murakkab psixologik hodisa bo'lib, uning shakllanishi biologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Psixologik

nazariyalar tahlili asosida xarakter masalasiga turlicha yondashuvlar mavjudligi aniqlandi. Psixoanalitik, bixevioristik va gumanistik yondashuvlar xarakter shakllanishining turli jihatlarini ochib beradi. Zamonaviy ilmiy qarashlar esa ushbu yondashuvlarni integratsiya qilgan holda, xarakter rivojlanishini kompleks jarayon sifatida izohlaydi. Bu esa xarakter masalasini bir yoqlama emas, balki ko'p qirrali yondashuv asosida o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, ijtimoiy-madaniy muhitning xarakter shakllanishidagi o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Oila, ta'lim tizimi, ijtimoiy muhit va madaniy qadriyatlar inson xarakterining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, shaxs tarbiyasida ijtimoiy omillarni to'g'ri tashkil etish muhim vazifa hisoblanadi. Xarakter va temperament o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ham muhim ilmiy xulosalardan biridir. Temperament xarakter uchun tabiiy asos bo'lib xizmat qilsa-da, xarakter asosan ijtimoiy tajriba va tarbiya jarayonida shakllanadi. Bu esa inson xarakterini ma'lum darajada rivojlantirish va takomillashtirish mumkinligini anglatadi. Umuman olganda, xarakter shaxsning ijtimoiy faoliyati va hayotiy muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Uni ilmiy jihatdan o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonlarini yanada samarali tashkil etishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Allport, G. W. (1937). Personality: A psychological interpretation. Holt.
- 2.Bandura, A. (1977). Social learning theory. Prentice Hall.
- 3.Freud, S. (1923). The ego and the id. Hogarth Press.
- 4.Maslow, A. H. (1954). Motivation and personality. Harper & Row.
- 5.Nurullo o'g'li, A. A. (2023). Sharq mutafakkirlarining asarlarida psixodiagnostikaga doir qarashlari. Taraqqiyot, 13.
- 6.Rogers, C. R. (1961). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Houghton Mifflin.

7.Vahabova, O‘g‘ilxontolibjonovna. (2023). Axborot muhiti yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta’sirini tadqiq etishning metodik jihatlari. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, 11(132), 15–22. https://doi.org/10.34920/SO/VOL_2023_ISSUE_11_3

8.Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.